

ЗА РУБЕЖЕМ

УДК 338.22

Станіслава ФРЕЙМАН

ФАКТОРИ МОТИВАЦІЇ ВИВЧЕННЯ ПРЕДМЕТА «ОСНОВИ ПІДПРИЄМНИЦТВА» У ПРОФІЛЬНИХ ЛІЦЕЯХ ПОЛЬЩІ

У статті за результатами анкетування учнів профільних ліцеїв (економічно-адміністративний, управління інформацією, мехатронічний, моделювання одягу) Любуського воеводства Польщі показано особливості мотивації вивчення курсу «Основи підприємництва». Виокремлено її відмінності за статевими ознаками та освітою батьків досліджуваної молоді. Охарактеризовано роль змісту навчального матеріалу, дидактичних умов та засобів навчання у мотивації навчальної діяльності.

В статтє за результатами анкетирования учащихся профильных лицеев (экономико-административного, управленческого, мехатронического, моделирования одежды) Любуского воеводства Польши раскрыты особенности мотивации изучения курса «Основы предпринимательства», вычленены ее отличия по половому признаку и уровню образования родителей учащихся, охарактеризована роль содержания учебного материала, дидактических условий и средств обучения в мотивации учебной деятельности.

The article is devoted to the polling results of the operating lyceums' pupils of Lyubusk province in Poland. Among them are economically administrative, the operation of the information, mechatronical and clothes modeling departments. These results describe the peculiarities of "Basics of Enterprise" course studying motivation and its differences according to the sex characteristics and under investigation youth parents education. The role of the education materials content, the didactic conditions and means of education for the studying activity motivation are characterized in it.

Однією з цілей інновацій системи освіти в понадгімназійних школах (професійно-технічне училище, загальноосвітній ліцей, профільний ліцей, технікум) у Польщі було забезпечення зв'язку між процесом навчання та ринком праці, а також підготовка молоді до входження у доросле життя. Щоб відповідати сучасним вимогам стосовно оптимальної освіти молоді, необхідним стало запровадження вивчення предметів, які би дали можливість по-сучасному глянути на такі галузі життя, як економія, соціологія, право та багато інших. Визнано, що одним із предметів, який допоможе молоді знайти себе в сучасних умовах ринкової економіки та полегшить їй життя, є навчальний предмет «Основи підприємництва». Згідно з розпорядженням міністра національної освіти та спорту Польщі від 26 лютого 2002 р. цей предмет викладається обсягом дві години в тиждень у загальноосвітніх ліцеях, профільних ліцеях і технікумах, а в основній професійній школі – одна година на тиждень.

Найбільш загально освітню мету «Основ підприємництва» можна визначити відповідно до програми навчання як підтримку всебічного розвитку молодого покоління, а передусім:

- забезпечення учням можливості отримати знання, вміння й формування основ підприємництва, які зумовлюють активну участь в економічному житті;
- допомогти учням розвинути вміння самоосвіти й самовдосконалення та індивідуальні зацікавлення веденням економічної діяльності;
- створення сприятливої атмосфери для співпраці школи з представниками економічного життя в регіоні;
- підтримка учнів у виборі напрямку подальшої освіти;
- надання можливості пізнання специфіки локального ринку;

- забезпечення учням доступу до правових актів в галузі законодавства про працю, економічного права, авторського права та систем якості

Новий предмет, нові завдання – це також і новий виклик як для вчителів, так і для учнів. Для вчителів тому, що зараз головним їх завданням буде не передання знань, визначених програмою навчання, а формування умінь, необхідних для праці й життя в умовах ринкової економіки. Тому вчитель повинен бути провідником учнів, керівником їх самостійної роботи, яка буде спрямована на розвиток цих умінь. Відповідно учні, здобуваючи знання та вміння з цього предмета, мають підготуватися до певною мірою безболісного зіткнення з реаліями ринку, зокрема ринку праці.

І тут постає перше питання: «Чи вчителі усвідомлюють, що самостійна ефективна робота учнів на освітніх заняттях з «Основ підприємництва» вимагає високої мотивації навчання, емоційної заангажованості в цей процес як учнів, так і вчителів як головних реалізаторів цього процесу?». І друге: «Які надії пов'язують учні з вивченням цього предмета, чи він виправдовує їх очікування?». Інакше кажучи, що ними керує під час навчання?

Припускаючи, що в новому погляді на сенс освіти у центрі зацікавлення перебуває учень, його формування та пов'язані з цим цілі, а не енциклопедичний пакет інформації, однією з відмінностей сучасної дидактики повинно бути зацікавлення проблематикою мотивації навчання.

У цьому контексті для відповідної реалізації процесу навчання – учіння (вдалого підбору детального змісту й методів навчання для індивідуалізації впливу) нового предмета, «Основи підприємництва» необхідним є зацікавлення вчителів, які цінності мотивують молодь профільних ліцеїв до його вивчення, яка причина їх активної та зацікавленої участі в освітніх заняттях чи навпаки – уникання зусиль або навіть зневажання цього предмета.

Від часу, коли нова ідея понадгimназійних шкіл була протиставлена шкільній дійсності, минуло кілька років. Тому вважаємо, що корисним, пізнавальним і суспільним є дослідити цінності, які спонукають учнів понадгimназійних шкіл вивчати вказаний предмет.

У наших розмірковуваннях ми спробували показати результати вибіркового досліджень, предметом яких була мотивація учнів до навчання, під якою розуміємо свідомі й цілеспрямовані дії. Передусім мова йде про визначення:

- Якими мотивами керується молодь профільних ліцеїв, вивчаючи «Основи підприємництва»?

- Що заохочує або відбиває бажання молоді вивчати цей предмет?

- Якими є загальні погляди досліджуваної молоді на предмет «Основи підприємництва» у новій шкільній дійсності?

- Чи з'являються відмінності між мотивами навчання і статтю та освітою батьків досліджуваної молоді?

Для того, щоб отримати відповідь на поставлені запитання, було проведено анкетне дослідження групи учнів (306 осіб), які відвідували випадково вибрані нами профільні ліцеї (економічно-адміністративний, управління інформацією, мехатронічний, моделювання одягу) Любуського воєводства. Серед досліджуваних переважали хлопці (60,8%). Значну кількість досліджуваних склали учні, батьки яких мали середню (59,8%) і вищу (22,6%) освіту.

Аналіз зібраного дослідницького матеріалу показує, що молодь понадгimназійних шкіл у переважній більшості проявляє позитивне ставлення до предмета «Основи підприємництва»: 83,3% загалом ствердило, що вони вчать дуже охоче. Готовність вивчати цей предмет виражали частіше дівчата (92,5%), ніж хлопці (77,4%). Так говорили також частіше (87,0%) учні, батьки яких мали вищий рівень освіти (середню – 82,5%, професійну – 83,3%).

На жаль, були також і такі (16,7%), які висловили негативне ставлення до цього предмета й відзначали, що не вчать його, бо взагалі не люблять вчитися. Серед них переважали хлопці (22,6%), а беручи до уваги рівень освіти батьків цієї групи учнів, то частіше це були учні, батьки яких мали професійну й середню освіту (кількість показників 16,7–17,5%), ніж вищу (13,0%). Ті, хто відзначав, що охоче вивчає цей предмет, дуже часто обґрунтовували свої відповіді, пишучи, що «заняття проводяться у приємній безстресовій атмосфері, яка сприяє навчанню й легшому запам'ятовуванню змісту матеріалу, що подається».

Проведені дослідження мали також виявити, які цінності мотивують молодь профільних ліцеїв до вивчення цього предмета. Цінності, названі ними, віддзеркаленні в різнорідних мотивах. Варто зазначити, що явно переважають позитивні мотиви.

Виявляється, що для більш ніж половини молоді (54,%) суттєвим мотивом навчання було *бажання бути добре підготовленим до вмілого та успішного пошуку праці*. Цим мотивом керуються з наближеною частотністю дівчата (57,5%) і хлопці (51,6%). Варто теж відзначити, що переважно (61,1%) це була молодь, батьки якої мали професійну освіту, ніж вищу (56,5%) і середню (50,8%). Ось типові відповіді: «Сучасний світ є сповнений загадок, швидко змінюється економічна ситуація країни, а це впливає на ринок праці. Тому я мушу зробити все, щоб добре вивчити методи пошуку праці, інституції, які допомагають в її пошуках, а на цьому предметі порушуються власне такі проблеми», «Я навчаюся, бо, хочу здобути широкі знання, які дозволять мені подолати труднощі, пов'язані з отриманням праці, бо, на жаль, матеріальні умови моїх батьків не дають змоги мені продовжувати навчання і я мушу якнайшвидше розпочати працювати».

На наступному місці, з токи зору частотності показників (44,1%), мотив – *вивчаю, бо це обов'язковий предмет*. Так відповіли із подібною частотністю дівчата (45,0%) і хлопці (43,5%) без огляду на рівень освіти їх батьків. Цей мотив впливає з адміністративного примусу. Тут теж можна задуматися, чи вказаний стимул до навчання – це почуття відповідальності перед вчителем цього предмета чи, можливо, вираження незрілості, залежності від наказів і різних форм зовнішнього контролю?

Вивчаю, бо хочу в майбутньому вести власну господарську діяльність – це мотив, який стимулював до навчання 37,3% досліджуваних. Однак відзначимо, що частіше цим мотивом керувалися хлопці (40,3%), ніж дівчата (32,5%). Беручи до уваги рівень освіти їх батьків, то помітно, що домінували учні, батьки яких мають вищу освіту (47,8%). З аналізу емпіричного матеріалу впливає, що учні профільного ліцею помічають і розуміють сенс існування предмета «Основи підприємництва». Про це свідчать їх відповіді. Ось одна з них: «...Моєю мрією є створення зразкової фірми, а це вимагає не тільки солідної праці, а й наявності знань, які я на цьому предметі можу отримати».

Відносно часто (35,3%) проголошуваним молоддю мотивом було переконання, що *набуті знання та вміння будуть придатними в подальшому навчанні, освоєнні професії*. Так висловлювалися переважно учні, батьки яких мають професійну освіту (44,4%), ніж вищу (34,8%) і середню (32,8%). Цей мотив вказували частіше дівчата (45,0%), ніж хлопці (20,0%). Ось характерні, розгорнуті відповіді: «Навчаюся, бо знання, які передає нам вчитель, тісно пов'язані з тим, чим я хочу займатися в житті. А своє подальше навчання маю намір продовжувати в економічній академії, бо хочу в майбутньому працювати на підприємстві батьків, займаючись фінансовою справою»; «...Хочу якнайбільше навчитися з основ підприємництва, бо з дитинства мрію працювати економістом».

22,5% досліджуваних мотивувало своє бажання вивчати «Основи підприємництва» фактом, що *підприємливість – це риса, потрібна в приватному житті*. Так мотивували з наближеною частотністю учні без огляду на стать, однак більше ті, що мали батьків з професійною освітою (33,3%), ніж вищою (17,4%). Деякі учні просто заявляли: «Вивчаю, бо маю внутрішню потребу позбутися комплексу неповноцінності шляхом підприємливості».

Група учнів, що відвідували профільні ліцеї (21,6%), мотивувала своє бажання вивчати вказаний предмет *прагненням отримувати з усіх навчальних дисциплін хороші оцінки*. Цим мотивом керувалися частіше хлопці (24,2%), ніж дівчата (15,0%). З такою мотивацією учні, котрі мали батьків з вищою та середньою освітою, переважали над учнями, батьки яких мали професійну освіту (різниця показників – 10,6%).

Цікавий спосіб проведення занять учителем – це мотив, яким керується 21,8% опитаних учнів, котрі охоче вивчають «Основи підприємництва». Так відзначили 22,5% дівчат і 21,0% хлопців. Однозначно рідше це був мотив, який спонукав до навчання учнів, батьки яких мають професійну освіту (11,1%), ніж вищу. Багато учнів, обґрунтовуючи свій вибір, писали: «Вивчаю, бо надихає мене вчитель, який цікавим способом, шляхом практичних вправ вчить нас, як можна планувати власні підприємницькі дії. Не приховую, що складеним на цих заняттях бізнес-планом скористався мій батько, який має приватне підприємство».

Вищеприведена відповідь підтверджує загальновідоме правило, що вмiла стимуляція відповідно підібраними вчителем методами, дидактичними засобами викликає в учнів зацікавлення змістом навчання, а це сприяє досягненню ними принаймні задовільних, якщо не добрих чи відмінних результатів у навчанні.

Аналізуючи зібраний дослідницький матеріал, можна помітити, що 20,6% опитаних учнів вчиться, оскільки *любить цей предмет, бо реалізується цікава проблематика*. Цим мотивом керувалися частіше дівчата (22,5%), ніж хлопці (19,4%). Щодо рівня освіти їх батьків, то домінували ліцеалісти, батьки яких мають професійну освіту (33,3%).

Виявилось також, що для великої групи ліцеалістів значну роль відіграють мотиви, тісно пов'язані з процесом навчання, зокрема мотив – *навчаюся, бо люблю вчителя цього предмета*. Так заявили 19,6% опитаних, частіше дівчата (25,0%), ніж хлопці (16,2%). Однак треба зауважити, що серед них не було учнів, батьки яких мають професійну освіту, а домінували ті, батьки яких мають освіту вищу (39,0%).

Мотиви, які меншою мірою (кількість показників у межах від 3,9% до 11,8%) стимулювали молодь ліцеїв вивчати «Основи підприємництва», це: *навчаюся для батьків; легкий предмет; страх отримати негативну оцінку*.

Оскільки реалізація програмного змісту «Основи підприємництва» має забезпечити учням можливість отримати знання, вміння і формувати позицію підприємливості, нас цікавило, чи завдяки вивченню цього предмета в учнів профільних ліцеїв проявилися риси підприємливої особи, чи з набутих знаннями буде їм легше вести власну господарську діяльність.

Дані, отримані з самооцінки опитаних ліцеалістів, видаються оптимістичними, бо 75,5% з них заявили, що цей предмет проявив у них риси підприємливої людини. Так висловлювалися учні без огляду на стать і рівень освіти їх батьків. Зазначимо, що досліджувані помітили в собі багато й різних рис підприємливої людини. Найчастіше (35,1%) вони відзначали, що з'явилася в них велика активність, яка проявлялася не тільки в реалізації завдань з цього предмета, а й інших. Цю рису вказували частіше дівчата (40,0%), ніж хлопці (31,9%), особи, батьки яких мали професійну (50,0%) й середню (36,7%) освіту.

Дуже багато учнів (44,2%) заявили, що вони стали більш динамічними й упевненими в собі. Особливо помітно цю рису називали хлопці (55,3%). Відзначимо, що батьки цих учнів частіше мали освіту середню й вищу (50,0%), ніж професійну (16,7%).

Були й такі (11,7%), котрі помітили, що цей предмет зробив їх більш творчими, вони частіше до своїх дій пробують запроваджувати різні інновації. Серед учнів, що так висловлювалися, переважали дівчата (16,7%), а хлопці склали лише 8,5%.

Інші риси – схильність до схвалення змін, відповідальність і самостійність називалися рідше (кількість показників у межах 9,1%).

Аналіз емпіричного матеріалу показав й таке: 67,7% досліджуваних ліцеалістів вважають, що тематика, яка розглядається в цьому предметі, значною мірою допоможе їм у нелегкому завданні, котрим є ведення власної господарської діяльності. Щодо цієї позиції згідні були як хлопці, так і дівчата, незважаючи на рівень освіти їх батьків.

Розпочинаючи дослідження серед учнів профільних ліцеїв, ми намагалися також визначити, чи «Основи підприємництва» виправдовують їх сподівання і чи потрібний цей навчальний предмет. Як можна було припускати, переважна більшість (92,2%) ліцеалістів підтвердила потребу існування цього предмета. В обґрунтуванні висловлюваних думок вони посилювалися на два аргументи, а саме: кожна людина повинна знати, які вона має права на ринку праці, й мати достатні знання, щоб відповідати умовам, аби створити власну господарську діяльність.

Крім того, дослідження виявило, що, незважаючи на те, що 90% учнів визнали, що реалізовувана вчителями програма «Основ підприємництва» повністю їх задовольняє, вони хотіли б (і цілком слушно!), щоб практичні заняття переважали над теорією. Це відповідає програмовій основі загального вивчення цього предмета, згідно з якою треба особливо наголошувати, по-перше, на плануванні професійної кар'єри і, як наслідок, на вмінні ефективно шукати роботу або приймати рішення про заснування фірми; по-друге, на створенні власної професійної активності, тобто на розвитку особи як працівника або власника фірми. Важливу

роль тут відіграє вдала оцінка власної особистості, що буде умовою правильних міжлюдських стосунків. Тому теж необхідним є, як відзначили учні, створення їм натуральних умов, в яких буде можливість розвивати певні інтерперсональні вміння: правильне спілкування, ведення переговорів, колективна праця, підготовка документів та вирішення конфліктів на робочому місці (місці навчання) і в сім'ї.

У світлі представлених, з великими скороченнями, результатів дослідження можна помітити, що учні профільних ліцеїв охоче вивчають предмет «Основи підприємництва». Багато з них вчилися б з більшим бажанням, якби вчителі застосовували більше практичних занять, що дозволяло б учням краще зрозуміти реалізовуваний зміст, який є дуже важливим на сучасному ринку праці, і помічати можливості його застосування в дорослому й професійному житті.

Підсумовуючи, зазначимо, що серед мотивів, що спонукають молодь вивчати «Основи підприємництва», домінують мотиви *практично-професійні*. Це мотиви, в яких молодь виражає власне бажання підготуватися навчанням у школі до реалізації своїх подальших освітньо-професійних планів. Найчастіше серед них такі: навчаюся, бо хочу в майбутньому вести власну господарську діяльність; навчаюся, бо здобуті знання й уміння є необхідні для подальшого навчання, в опануванні професією; хочу бути добре підготованим до вмілого й успішного пошуку праці.

Майже такою ж за значимістю, як категорія практично-професійних мотивів, у досліджуваній групі була категорія інших мотивів – *практичного розрахунку*. У цій групі чітко на провідне місце висуваються мотиви: бажаю вчитися, але тільки тому, що це обов'язковий предмет; навчаюся, бо люблю вчителя цього предмета; і заняття, які веде вчитель, цікаві.

Серед чинників, які були рушійною силою навчання і прагнення краще зрозуміти й збагатити знання, що зумовлюють активну участь в господарському житті, були також *пізнавальні мотиви*. Серед них на перше місце виходять: навчаюся, бо хочу бути підприємливою особою; люблю цей предмет, бо в ньому реалізується цікава проблематика. Ці мотиви, хоч і віднесені до категорії пізнавальних, рідко виступали у чистому вигляді й дуже часто пов'язувалися з *практично-професійними та амбіційними мотивами*.

У категорії амбіційних мотивів виявився тільки один: *навчаюся, бо хочу отримати з усіх предметів хороші результати*.

У результаті аналізу дослідницького матеріалу, ми помітили дуже істотні відмінності в мотивації до навчання в опитаній учнівській молоді. Диференціація ця зумовлюється статтю досліджуваних учнів, але ще більше – рівнем освіти їх батьків.

Проведені дослідження в принципі не дають підстав для однозначного узагальнення отриманих результатів щодо всіх учнів, які відвідують профільні ліцеї. Однак можна висунути припущення, що мотивація є двигуном і головним детермінантом поведінки учнів та їх успіхів у навчанні. Тому вивчення мотивів навчання та правильне їх спрямування може дати реальні результати у вигляді широкого зацікавлення учнівської молоді, високого рівня їх прагнень і, що дуже важливо, правильних систем цінностей в житті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Baley S., Psychologia wychowawcza w zrysy. – Warszawa, 1960.
2. Frejman M. Przydatność zawodowa nauczycieli techniki. – Zielona Góra, 1982.
3. Frejman St. D. Czynniki determinujące wyniki pracy szkolnej młodzieży szkół średnich [w:] Całozyciowa edukacja zawodowa. Problemy teorii i praktyki, pr. zb. pod red. B. Pietrulewicza. – Zielona Góra, 1997.
4. Frejman St. D. Motywy szkolnego uczenia się techniki uczniów szkół podstawowych (doniesienie z badań), «Wychowanie Techniczne w Szkole», – 2000. – Nr. 1.
5. Frejman St. D., Nauczanie podstaw przedsiębiorczości a problem motywacji, [w:] Możliwości doskonalenia procesu kształcenia – wybrane zagadnienia, pr. zb. pod red. B. Pietrulewicza. – Zielona Góra, 2005.
6. Putkiewicz Z. Motywy szkolnego uczenia się młodzieży. – Warszawa, 1971.